

УДК 343.11

Третейське судочинство: питання трансформації у досудову форму захисту прав

С. О. Короед,
кандидат юридичних наук

Розглядається питання взаємодії цивільного судочинства та третейського розгляду як самостійних взаємовиключних форм захисту порушеного права в межах єдиного цивільного процесу. Досліджується доцільність функціонування інституту третейського судочинства з точки зору права на доступ до правосуддя та своєчасність судового захисту. Обґрунтовується висновок, що третейський розгляд має бути лише додатковою (досудовою) формою захисту порушеного права та передбачати можливість перегляду (повторного вирішення) в компетентному державному суді по суті спору, який було попередньо вирішено третейським судом. Запропоновано концепцію трансформації третейського розгляду як безумовної альтернативної форми захисту в досудовий порядок вирішення спору із наведенням відповідного механізму її реалізації.

Ключові слова: правосуддя, цивільний процес, третейське судочинство, форма захисту, досудовий порядок, доступ до правосуддя.

Короед С.А. Третейское судопроизводство: вопросы трансформации в досудебную форму защиты прав

Рассматривается вопрос взаимодействия гражданского судопроизводства и третейского разбирательства как самостоятельных взаимоисключающих форм защиты нарушенного права в рамках единого гражданского процесса. Исследуется целесообразность функционирования института третейского судопроизводства с точки зрения права на доступ к правосудию и своевременность судебной защиты. Обосновывается вывод, что третейское разбирательство должно быть лишь дополнительной (досудебной) формой защиты нарушенного права и предусматривать возможность пересмотра (повторного решения) в компетентном государственном суде по существу спора, который был предварительно решен третейским судом. Предложена концепция трансформации третейского разбирательства как безусловной альтернативной формы защиты в досудебный порядок разрешения спора с описанием соответствующего механизма ее реализации.

Ключевые слова: правосудие, гражданский процесс, третейское судопроизводство, форма защиты, досудебный порядок, доступ к правосудию.

Koroied Sergiy. Arbitral proceedings: issues of transformation in the form of pre-trial protection of the rights

It is reviewed the issue of interaction between civil and arbitral proceedings as independent mutually exclusive forms of protection of the violated right in a single civil process. It is investigated the

appropriateness of the functioning of arbitral proceedings in terms of the right of access to justice and timeliness of judicial protection. It is concluded that the arbitral proceedings should be just an additional (pre-trial) form of protection of the right violated; and it must be provided an opportunity to review (second judgment) in a competent state court on the merits, which was previously resolved by the arbitral court. It is proposed the concept of transformation of arbitral proceedings as an unconditional alternative form of protection in the pre-trial procedure for settling a dispute with a description of an appropriate mechanism for its implementation.

Key words: justice, civil process, arbitral proceedings, form of protection, pre-trial order, access to justice.

Проблема третейського судочинства пов'язана передусім із питаннями оскарження рішень третейських судів, що свого часу було досить актуальним у зв'язку з їх зловживаннями при ухваленні рішень всупереч нормам чинного законодавства. Як зазначав Верховний Суд України, в Україні внаслідок недосконалості законодавчої бази впровадження і діяльність третейських судів не лише не дають позитивних результатів, а й призводять до виникнення значних ускладнень. Причому не можна стверджувати, що ці проблеми належать до сфери суто третейського розгляду справ. Оскільки питання виконання та оскарження рішення третейського суду нерозривно пов'язані з відповідним зверненням до державного суду, то практично всі проблеми, пов'язані з третейським розглядом справ, стають актуальними і для судів. Крім того, до них додаються проблеми, що виникають при здійсненні судами своїх власних функцій¹.

І хоча відповідно до Закону від 5 березня 2009 р. № 1076-VI “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності третейських судів та виконання рішень третейських судів” у правовому регулюванні третейського судочинства відбулися суттєві зміни (зокрема, вилучено деякі категорії справ з компетенції третейських судів, встановлено додаткові вимоги до третейської угоди, внесено зміни щодо правил визначення компетентного суду, врегульовано питання про преюдиційність рішення третейського суду, розширено перелік підстав для скасування рішення третейського суду та для відмови у видачі виконавчого документа на рішення третейського суду, а також вирішено питання про захист прав осіб, які не були стороною третейського розгляду, якщо третейський суд вирішив питання про їх права і обов'язки), проте, на нашу думку, існуюча модель третейського судочинства як альтернативний порядок вирішення приватноправових спорів, що виключає юрисдикцію державних судів, не зовсім узгоджується із правом громадян на доступ до правосуддя та остаточне вирішення спору (усунення правового конфлікту) впродовж розумного строку.

Третейське судочинство, маючи багатовікову історію, поширене практично в усіх країнах світу. Воно розглядається вченими-процесуалістами і цивілістами переважно як прогресивний і досить дійовий альтернативний спосіб вирішення правових суперечок, як ознака розвиненого демократичного суспільства, оскільки дає змогу особам уникнути деяких недоліків, притаманних державному судочинству, сприяє зменшенню навантаження на суди. Цей інститут має багатовікову історію і поширений практично в усіх країнах світу. Разом з тим, не будучи формою правосуддя, застосуванням цього інституту, незважаючи на третейську угоду сторін, обмежується юрисдикція державного суду на спірні пра-

¹ *Практика застосування судами Закону України “Про третейські суди”:* Узагальнення Верховного Суду України від 11.02.2009 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n_005700-09/print1389888044691209.

ввідносини сторін, а також гарантоване громадянам міжнародними актами право на доступність до правосуддя, оскільки третейське судочинство є безумовно альтернативною формою захисту порушених прав та виключає повторний розгляд правовідносин сторін в державному суді. З огляду на зазначене, виходячи із широкого тлумачення цивільного процесу, інтерес становить питання взаємодії цивільного судочинства та третейського розгляду як самостійних взаємовиключних форм захисту порушеного права в межах єдиного цивільного процесу. Саме крізь призму цього нами й буде розглянуто доцільність функціонування інституту третейського судочинства.

У ЦПК України однією з підстав для відмови у відкритті (або закритті) провадження у цивільній справі є наявність рішення третейського суду, прийнятого в межах його компетенції, щодо спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, за винятком випадків, коли суд відмовив у видачі виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду або скасував його рішення і розгляд справи в тому ж третейському суді виявився неможливим (п. 4 ч. 2 ст. 122).

Із наведеної норми випливає, що законодавець прямо допускає можливість розгляду в державному суді повторно спору, що був вирішений в третейському суді, при скасуванні рішення останнього чи відмови у видачі виконавчого листа на його примусове виконання. Це дає підстави для висновку про існування ситуації, за якої після скасування рішення третейського суду або відмови у видачі виконавчого листа на його примусове виконання, заінтересована особа вимушена звертатися з тотожним позовом до державного суду, в якому позовні вимоги розглядатимуться заново. В такому випадку позивач, який діяв добросовісно і не зловживав своїми правами під час третейського розгляду, вимушений додатково витратити свій час і кошти на повторне вирішення спору в державному суді з метою отримання на його примусове виконання відповідний виконавчий лист. Така ситуація може суттєво порушувати право особи на розгляд її справи впродовж розумного строку в розумінні Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Крім того, однією з підстав для залишення позовної заяви без розгляду є те, що між сторонами укладено договір про передачу спору на вирішення до третейського суду і від відповідача надійшло до початку з'ясування обставин у справі та перевірки їх доказами заперечення проти вирішення спору в суді (п. 6 ч. 1 ст. 207 ЦПК). Ця підстава, в свою чергу, пов'язана із доступністю правосуддя.

Нині рішення третейського суду в цивільно-правовому спорі виключає можливість пред'явлення в державний суд тотожного позову та оскарження цього рішення по суті спору. Тобто фактично сторони своєю третейською угодою обмежують юрисдикцію державного суду щодо розгляду їхніх правовідносин по суті й обмежують дію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод в частині їхнього права на судовий захист компетентним судом, якщо з часом одна зі сторін вирішить звернутися за захистом до державного суду, а інша сторона наполягатиме на третейському розгляді (якщо третейську угоду не буде визнано недійсною). До того ж право на судовий захист і питання підвідомчості мають публічно-правовий зміст, а тому не можуть змінюватися угодою (домовленістю) сторін. Також варто враховувати, що з огляду на ст. 22 та 64 Конституції України право на судовий захист не може бути скасоване чи навіть обмежене в умовах воєнного чи надзвичайного стану.

Крім того, відмова державного суду у видачі виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду чи визнання третейської угоди недійсною або ж скасування рішення третейського суду є підставою для повторного звернення заінтересованої особи (позивача) за захистом свого порушеного права, але вже до компетентного державного суду із тотожними позовними вимогами. Цим необґрунтовано затягується остаточне усунення правового конфлікту та захист порушеного права, у зв'язку з чим недотримується зобов'язання держави перед своїми громадянами забезпечити ефективне поновлення в правах впродовж розумного строку.

Тому ми вважаємо, що третейський розгляд має бути лише додатковою (досудовою) формою захисту порушеного права (поряд із такими формами захисту, як вчинення виконавчого напису нотаріуса, попереднє вирішення трудового спору комісією з трудових спорів та попереднє вирішення сімейного питання органом опіки та піклування) та передбачати можливість перегляду (повторного вирішення) в державному суді по суті спору, який було попередньо вирішено третейським судом².

Крім того, головним аргументом запровадження досудових процедур називають оптимізацію доступу до правосуддя³. Проте цей аргумент з юридичної точки зору є неспроможним, оскільки ані досудові примирні процедури, ані третейське судочинство не є правосуддям за його ознаками, які наводить Конституційний Суд України в своєму Рішенні від 10 січня 2008 р. № 1-рп/2008 (тобто третейські суди не здійснюють правосуддя, їх рішення не є актами правосуддя, а самі вони не входять до системи судів загальної юрисдикції)⁴. Отже, існування третейського розгляду як самостійної форми захисту прав можна обґрунтовано ставити під сумнів.

Запропонована нами концепція трансформації третейського розгляду як безумовної альтернативної форми захисту в досудовий порядок вирішення спору має передбачати такі аспекти:

а) заінтересована особа, за наявності третейської угоди, повинна мати право самостійно визначати форму захисту свого права – третейський суд чи державний суд без жодних санкцій при обранні останнього варіанту;

б) рішення третейського суду за своєю юридичною природою повинно мати таку ж силу, як і рішення таких органів позасудової юрисдикції, як нотаріус, орган опіки та піклування, комісія з трудових спорів;

в) оскарження рішення третейського суду має відбуватися до місцевого державного суду, який повторно (заново) має розглянути і вирішити по суті позовні вимоги, рішення якого може не оскаржуватись в апеляційному порядку із

² Короед С. О. Окремі нормативно-процесуальні перешкоди ефективності цивільного судочинства / С. О. Короед // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». Вип. 24. Т. 2. – Ужгород: Ужгородський національний університет, 2014. – С. 55.

³ Курило Н. Способи оптимізації доступу к правосудию в Україні / Н. П. Курило // *Leges i via a: publicatie stiintifico-practica* (Міжнародний научно-практичний правовий журнал «Закон и жизнь»). Кишинев, Республіка Молдова). – Decembrie 2013. – С. 131.

⁴ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців сьомого, одинадцятого статті 2, статті 3, пункту 9 статті 4 та розділу VIII “Третейське самоврядування” Закону України “Про третейські суди” (справа про завдання третейського суду) від 10 січня 2008 року № 1-рп/2008 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-08>.

наданням цьому рішенню властивостей преюдиціальності й загальнообов'язковості як акту правосуддя та видачею виконавчого листа на його примусового виконання;

г) рішення третейського суду після закінчення строку на його оскарження має вступати в силу та мати статус виконавчого документа згідно із Законом України "Про виконавче провадження" із збереженням функцій судового контролю за його виконанням. При цьому саме державний виконавець при відкритті виконавчого провадження має перевіряти компетенцію третейського суду та за наявності підстав відмовляти у відкритті виконавчого провадження із можливістю оскарження такої відмови до суду.

Реалізація запропонованої моделі має створити такий механізм вирішення спорів за наявності третейської угоди: при оскарженні заінтересованою особою рішення третейського суду до державного суду останній має виконати свою юрисдикційну функцію і соціальне призначення в правовій державі, тобто остаточно вирішити спір (ліквідувати правовий конфлікт) шляхом повторного розгляду позовних вимог та ухвалення по їх суті судового рішення (такий перегляд за межами судового розгляду та повноваженнями суду має нагадувати повноваження апеляційного суду в господарському судочинстві). Це, в свою чергу, позбавить сторони необхідності при скасуванні рішення третейського суду звертатися до державного суду із тотожними позовними вимогами, які не отримали остаточного вирішення в третейському суді. Такий механізм убезпечить позивача від недобросовісних дій відповідача, який через небажання виконувати рішення третейського суду буде намагатися його оскаржити в компетентному державному суді та домогтися його скасування без жодних для себе негативних наслідків, залишивши з його порушеними правами.

Отже, що третейське судочинство не може бути безумовною альтернативою цивільному судочинству та повинно діяти як додаткова гарантія захисту порушеного права.

УДК 347.94(477)

Монопроцесуальні та поліпроцесуальні речові докази у цивільному процесі

А. С. Зеленяк,

*аспірант Ужгородського національного університету,
провідний фахівець відділу кадрового забезпечення,
контролю за діяльністю органів виконавчої влади
та правової роботи Управління Держтехногенбезпеки
у Закарпатській області*

Аналізуються окремі види речових доказів, що сприяє виділенню не тільки загальних, а й спеціальних ознак, пізнанню сутності речових доказів. За наявністю чи відсутністю різноманітних процесуальних режимів стосовно предметів матеріального світу виділено монопроце-